DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-167

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНИКА МАЙНА, ЯКЕ ПІДЛЯГАЄ СПЕЦІАЛЬНІЙ КОНФІСКАЦІЇ

Кузнецова Людмила Валентинівна
аспірант кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна
ORCID ID: 0009-0001-1782-8264

Спеціальна конфіскація – це окремий інститут кримінального права, який передбачає особливі форми реалізації, а саме: або через кримінальну відповідальність, або поза кримінальною відповідальністю. У першому випадку спеціальна конфіскація застосовується до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення (перелік їх визначений у ч. 1 ст. 96-1 КК України), тобто до суб'єкта кримінального правопорушення. При цьому спеціальна конфіскація може застосовуватися одночасно з призначенням покарання. Водночас у другому випадку вона може бути поширена також на осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, на неосудних (тобто таких, що не визнаються суб'єктами кримінального правопорушення), а також на третіх осіб. За таких обставин спеціальна конфіскація виступає як самостійний захід [1].

Вчені зазначають, що вилучення майна, здобутого злочинним шляхом, у межах спеціальної конфіскації не розглядається як покарання, а має переважно превентивний і компенсаційний характер, оскільки спрямоване на недопущення збереження та використання незаконно отриманих доходів. Крім того, сучасне розуміння конфіскації виходить за межі традиційної моделі, відповідно до якої вилученню підлягають лише активи, пов'язані зі злочином, за який постановлено обвинувальний вирок. Новітні механізми, зокрема розширена конфіскація чи конфіскація без обвинувального вироку, свідчать про тенденцію до відокремлення активів, що підлягають вилученню, від факту ухвалення обвинувального вироку суду. Безперечно, між загальною конфіскацією та спеціальною конфіскацією, яка може здійснюватися навіть без обвинувального вироку, існують як спільні риси, так і суттєві відмінності. Обидва заходи передбачають обмеження індивідуальних майнових прав та примусове вилучення матеріальних активів державними органами. Конфіскація означає остаточне позбавлення власника права власності на активи, що є прямим результатом злочину, за який особу засуджено. Відтак застосування конфіскації здебільшого потребує наявності обвинувального вироку. Натомість спеціальна конфіскація може застосовуватися і за відсутності

обвинувального вироку, виступаючи альтернативою класичному кримінальному судочинству. Конфіскація без обвинувального вироку є формально незалежною від кримінального засудження, хоча на практиці вона нерідко залишається пов'язаною з кримінальним провадженням. Як правило, такий механізм використовується у випадках, коли кримінальне переслідування триває або не може бути здійснене з певних причин [2, с. 354].

В судовій практиці існують досить серйозні питання щодо визначення власника майна, яке підлягає спеціальній конфіскації. Так, в одному з рішень ВС зазначив, що «у частинах 6, 9, 10, 11 ст. 100 КПК і в частинах 1 та 5 ст. 96-2 КК законодавець використовує терміни «власник» і «законний володілець» як альтернативні, тому згідно з цими положеннями не вимагається доведення факту обізнаності про злочинне використання майна двох осіб: власника і законного володільця. Також законом не визначено переваги власника перед законним володільцем чи навпаки у питанні застосування спеціальної конфіскації. Закон, у тому числі ч. 10 ст. 100 КПК, захищає право добросовісного власника або володільця майна від несприятливих наслідків використання його майна третіми особами зі злочинною метою. Такий підхід законодавця відповідає вимогам ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, яка передбачає, серед іншого, що знаходження балансу між суспільним інтересом у попередженні злочинів та захистом прав зацікавлених осіб у таких обставинах означає, що покладання такого тягаря на власника відповідного майна може бути виправданим, лише якщо його інтерес у поверненні йому майна переважується ризиком, що таке повернення полегшить вчинення злочинів і зашкодить боротьбі з організованою злочинністю. Однак перед тим, як визначити справедливий баланс між інтересом особи, котрій належить майно, та інтересом суспільства у боротьбі зі злочинністю, суд, вирішуючи питання про спеціальну конфіскацію, має установити, чиї майнові інтереси постраждають у випадку конфіскації такого майна. Для визначення того, інтереси якої особи − власника чи законного володільця − зачіпає можлива спеціальна конфіскація майна, суду слід виходити із сукупності обставин, установлених судом. Якщо ця сукупність свідчить про те, що особа, хоча й зазначена у певних документах як власник майна, не має дійсного права на таке майно та інтересу в його поверненні, вимога довести факт обізнаності такої особи про злочинне використання майна, з яким вона втратила зв'язок, не відповідає меті захисту права на мирне володіння майном, втіленій, зокрема, в ч. 10 ст. 100 КПК, але водночас створює нездоланні перешкоди для державних органів у досягненні цілей боротьби зі злочинністю. ККС зазначив, що, надавши вирішального значення відсутності згоди номінального власника автомобіля, апеляційний суд залишив поза увагою важливі обставини, доведені стороною обвинувачення. При цьому суди фактично визнали

відсутність у номінального власника, зазначеного в технічному паспорті, інтересу в поверненні автомобіля, повернувши автомобіль не йому, а законному володільцю, тобто засудженому» [3]. Звертаємо увагу, що ВС вказує на необхідність оцінки одразу декількох обставин: по-перше, відношення особи до майна, яке підпадає під спеціальну конфіскацію, по-друге, дотримання балансу між правом добросовісного набувача гарантувати його право власності та інтересами суспільства та держави щодо розслідування кримінальних правопорушень. Окреслені обставини мають враховуватись як судом першої інстанції при винесенні кінцевого судового рішення, так і судом апеляційної інстанції. І якщо питання оцінки балансу між приватними та публічними економічними інтересами буде відбуватись безпосередньо під час розгляду самої апеляційної скарги, то оцінка суб'єкта подання апеляційної скарги має відбуватися ще на етапі перевірки можливості призначення судового розгляду.

Існує досить багато прикладів, коли суд апеляційної інстанції повертав апеляційну скаргу саме з тієї причини, що вона була подана неналежним суб'ктом, який зазнав втрат через спеціальну конфіскацію. Так, досить популярною підставою для повернення апеляційної скарги є нанадання власником доказів, що таке майно дійсно належить скаржнику [4]. В даному випадку суди не констатують відсутність права власності особи на таке майно, а лише констатують неможливість з документів, які були подані разом з апеляційної скаргою, встановити зв'язок між особою скаржника та майном, відносно якого була подана апеляційна скарга. При цьому інколи судді також зазначають, що також відсутні докази належності особі майна і в матеріалах кримінального провадження, що, на нашу думку, не зовсім правильно, адже суд має оцінювати прийнятність апеляційної скарги згідно з документами, які були надані разом з апеляційною скаргою, та відомостями, які були зазначеі в самій скарзі.

Література

1. Винник А. О. Спеціальна конфіскація у кримінальному праві: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 196 с.

2. Хом'яченко С.І. Інститут спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності в Україні та зарубіжних країнах. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 12. С. 351-354.

3. Постанова ККС ВС від 09.04.2019, справа № 138/2740/16-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81722375

4. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 21.01.2022, справа № 717/1475/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102633734